RUTES INDIANES PER LA BARCELONA ACTUAL

Tate Cabré

EL LLEGAT INDIÀ A LA BARCELONA DEL SEGLE XXI

El patrimoni indià que ha arribat a la Barcelona dels nostres dies és sorprenentment ric en arquitectura i intangibles. No es limita al clixé dels porxos i les palmeres ni als edificis colonials avui transformats en hotels.[1] És sorprenent perquè és desconegut pel gran públic, i és ric perquè és variat i ostentós com a resultat de les inversions massives dels capitals colonials al llarg, principalment, de tot el segle XIX.[2] Aquesta nova Barcelona de base colonial és la que va propiciar el Modernisme,[3] avui ja considerat un senyal identitari, i és també la que va establir les bases de la ciutat moderna i cosmopolita que, a la segona dècada del segle XXI, és destinació turística de moda, una destinació turística que es planteja com seguir essent-ho sense malmetre pel camí el seu patrimoni arquitectònic.[4]

Consideracions terminològiques

Abans d'entrar en l'objecte d'estudi d'aquest treball, el patrimoni indià de Barcelona, cal esclarir que no tota celebritat històrica de Barcelona relacionada amb les Índies pot ser considerada indiana,[5] i que només considerem indians els emigrants que van viure a ultramar i que, en tornar, van invertir al país els guanys obtinguts.[6]

No ho són, per tant, els mariners, capitans i pilots, ni els armadors, militars, religiosos o funcionaris. I anant més enrere en el temps, tampoc no ho són els descobridors, ni els conqueridors, ni els colonitzadors... Ni és indià tot aquell que va fer negoci amb les Índies sense instal·lar-s'hi (ni els importadors i els exportadors d'alt nivell, ni els banquers, etcètera). No ho són els comerciants com Erasme de Gònima, els negociants com Ramon de Bacardí, els banquers com Manuel Girona, els navegants com Sinibald de Mas i Gas, els literats com Jacint Verdaguer, ni els alts funcionaris com el virrei del Perú, Manuel Amat i Junyent...

Només ens interessen les figures de l'indià, el criolll i el català d'Amèrica perquè són les tres que creen allò que considerem patrimoni indià. En ocasions justificades, el concepte s'amplia per incloure el patrimoni dels indians i els criolls de segona generació, i les empreses fundades per indians, de les quals els accio-

1. L'antiga seu de la Compañía General de Tabacos de Filipinas és avui l'Hotel 1898, i la casa palau Serra-Chopitea l'Hotel Granvia, ambdós de la companyia hotelera Núñez y Navarro. L'antic edifici del Banco Hispano Colonial hostatja l'Hotel Colonial, del Grup Gargallo.
2. Martín Rogrigo y Alharilla, *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*, Barcelona, Fundació Noguera (Col·lecció Estudis, 36), 2007, pàg. 287-288.
3. Tate Cabré, «El Modernisme dels indians», *Coup de Fouet* (Barcelona), 12 (2008), pàg. 11-14.
4. La difícil relació entre turisme, patrimoni i sostenibilitat centra trobades com ara *El turisme i la preservació del patrimoni modernista: una font de finançament?..., una font de problemes?*, 4 de juny de 2011, La Pedrera; o *Repensar la destinació turística des de la innovació i la sostenibilitat*, 17 de novembre de 2010, Cotxeres del Palau Robert.
5. Alfonso de la Serna es fa aquest plantejament al llibre de Pedro Crespo de Lara (dir.), *Perfiles de Cantabria*, Santander, Fundación Marcelino Botín, 1995: «Será legítimo llamar "indiano" a todo aquel que se va a "Indias", a América, pero entonces la nómina de nuestros "indianos" sería interminable y habría en ella de todo», citat a: Miguel Ángel Aramburu-Zabala, Consuelo Soldevila, *Arquitectura de los indianos en Cantabria (siglos XVI-XX). Patrimonio de la emigración trasatlántica*, Santander, Ediciones de Librería Estudio, 2007, II, pàg. 66-67.
6. Dedico a la definició dels indians el primer capítol del meu llibre Tate Cabré, *Cuba a Catalunya, el llegat dels indians*, Valls, Cossetània, 2008, pàg. 15-55.

nistes majoritaris són els indians i els seus descendents.

Quan l'indià resta a la colònia llargament, els seus fills i néts, nascuts a ultramar, són anomenats *criolls*. Quan els criolls es repatrien a la terra dels seus avantpassats reben el mateix reconeixement d'estatus que els indians. Amb els criolls apareix la figura de la dona, que no existeix en el cas dels indians. Han estat cèlebres la criolla cubana Manuela Xiqués, la xilena Dorotea de Chopitea i les germanes Puig-Mir, de l'Equador, entre d'altres.

Pel que fa als catalans d'Amèrica, les deixes dels quals trobem sovint a la Ciutat Comtal, són indians perquè tornen a Catalunya, on fan obres filantròpiques, però no ho són plenament ja que no s'hi arriben a instal·lar. Solen arrelar-se als països on han fet fortuna, moren i són enterrats. Tenim els casos del segarrenc enriquit a l'Argentina Pere Vila, mecenes de l'educació primària a Barcelona, i dels catalanomexicans Artur Mundet, artífex de les Llars Mundet, i Francesc Sayrols, mecenes del temple de la Sagrada Família.

Cal esmentar també les segones generacions d'indians i els grups empresarials familiars. A Barcelona, els indians de segona generació (nascuts ja a la metròpoli, com és el cas d'Eusebi Güell) i els criolls (com és el cas de la seva esposa, Isabel López Bru, nascuda a Santiago de Cuba) sovint es dediquen a multiplicar les fortunes de la generació anterior i formen grups empresarials familiars amb els seus germans, cunyats, pares, oncles, cosins, etcètera. A través de matrimonis i creant noves empreses amb altres famílies indianes, també es formen *lobbies* de poder de famílies indianes on entren sovint famílies barcelonines adinerades que no tenen relació amb Amèrica. És el cas del Grup Comillas, que tant ha estudiat l'historiador Martín Rodrigo y Alharilla.[7]

Per cloure aquest apartat terminològic, cal assenyalar que parlem de «capitals colonials i de l'època colonial», però de «patrimoni i arquitectura indians» (no de patrimoni i arquitectura colonials), per tal d'evitar confusions cronològiques, ja que alguns dels elements arquitectònics que proposem a les rutes es van construir quan els països on es van gestar els capitals fundacionals ja no eren colònies espanyoles. D'altra banda, els especialistes en temàtica indiana del nord d'Espanya distingeixen cronològicament entre l'arquitectura indiana de l'època colonial, segles XVI-XVIII, i l'arquitectura indiana de l'època contemporània, segles XIX-XX.[8]

Delimitació de l'objecte d'estudi: marcs geogràfic i cronològic

Una vegada aclarit què considerem *patrimoni indià*, delimitem l'objecte d'estudi d'aquest article al patrimoni indià de Barcelona que encara existeix i que es pot visitar agrupat en rutes. Acotem l'àmbit geogràfic a vuit dels deu districtes que formen Barcelona. El marc cronològic és el que marca aquesta jornada d'estudi del Museu d'Història de Barcelona, entre els anys 1765 i 1968.[9]

Patrimoni indià intangible

Abans de tipificar el patrimoni arquitectònic indià de Barcelona cal insistir en la importància dels recursos patrimonials intangibles, que la Generalitat de Catalunya ha recollit en un Pla d'intangibles, entenent com a tals les informacions addicionals que ajuden a entendre i contextualitzar el fet arquitectònic, i que enriqueixen les simples descripcions dels edificis tot introduint anècdotes i tocs populars. Segons el pla esmentat: «Per patrimoni intangible entenem tot allò que es pot identificar en un sentit ampli amb la cultura d'un poble, amb les seves expressions més genuïnes i amb tot allò que el singularitza i li atorga una personalitat pròpia. L'intangible comprèn des de festes i tradicions populars fins als llocs de memòria relacionats amb fets d'especial significació històrica, llegendària o mítica».[10] En el cas que ens ocupa, ens referim a la toponímia urbana; a l'anecdotari popular

7. En els seus treballs monogràfics, com el llibre següent: Martín Rodrigo y Alharilla, *Los marqueses de Comillas, 1817-1925: Antonio y Claudio López*, Madrid, LID Editorial Empresarial, 2001. També en diversos articles: Martín Rodrigo y Alharilla, «La Casa de Comercio de los marqueses de Comillas (1844-1920): continuidad y cambio en el capitalismo español», dins Ricardo Robledo Hernández, Hilario Casado Alonso (coord.), *Fortuna y negocios: formación y gestión de los grandes patrimonios (siglos XVI-XX)*, Universidad de Valladolid: Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial, 2002, pàg. 251-274; «Una avanzadilla española en África: el grupo empresarial Comillas», dins Eloy Martín Corrales (ed.), *Marruecos y el colonialismo español: 1859-1912. De la Guerra de África a la «penetración pacífica»*, Barcelona, Ediciones Bellaterra, 2002, pàg. 133-166, i «Familia, redes y alianza en la gran empresa española: el holding Comillas (1857-1890)», *Prohistoria: historia, políticas de la Historia*, 10 (2006), pàg. 73-92.

8. Aramburu-Zabala, *Arquitectura de los...*, pàg. 67.

9. Entre l'obertura del port al comerç directe amb Amèrica el 1765 i la independència de Guinea Equatorial el 1968. Per aquest motiu hem suprimit de la ruta de Ciutat Vella el monument a l'indià Ròmul Bosch i Alsina (Robert Krieg, 1992), al portal de la Pau; i a la ruta de Sant Martí el de Simón Bolívar (Julio Maragall, 1996), al parc de la Barceloneta, promogut per la colònia catalana resident a Veneçuela.

10. Jaume Font Garolera (ed.), *Pla d'implementació dels recursos turístics intangibles de Catalunya*, Barcelona,

sobre els indians, farcit de personatges mitificats i llegendes urbanes no contrastades;[11] als llegats literari i periodístic, i als usos socials importats d'ultramar.

Tipologia dels edificis indians de Barcelona
Els tres tipus de construccions indianes que hem recollit són els habitatges, els edificis de serveis o d'infraestructures, on s'inclouen els religiosos, i els monuments. Dins de l'apartat dels habitatges hi trobem els palaus, les torres residencials i les masies amb jardí —que s'han convertit en parcs—, els edificis d'habitatges ordinaris, els monumentals i les seus d'empreses i bancs. Les infraestructures o serveis inclouen centres d'ensenyament d'ordes religiosos, d'escoles privades laiques i d'escola pública, com també centres sociosanitaris com ara orfenats, hospitals i residències per a la tercera edat. Entre els edificis religiosos hi ha nombroses parròquies, temples, convents i ermites. En aquest apartat va ser tan activa l'acció de mecenatge de la criolla Dorotea de Chopitea que, segons el doctor Eloy García Corrales, es podria parlar de «contradesamortització». Finalment, trobem els panteons funeraris i els monuments a indians com, per exemple, Joan Güell, Antonio López, Ròmul Bosch i Alsina i Pere Vila i Codina.

Existeix un estil colonial a Barcelona?
Tot i que es pot assegurar que hi ha un estil colonial homogeni amb característiques formals pròpies a certes localitats catalanes com ara Begur, Sant Pere de Ribes, Vilassar de Mar o Torredembarra, resulta impossible definir un estil indià unitari a Barcelona. Els indians construïen segons l'estil de moda de cada moment: neogòtic, eclecticisme, modernisme, etcètera, i el seu llegat a la metròpoli és massa heterogeni per establir qualsevol tipologia d'elements comuns. Ni tan sols en l'arquitectura funerària, molt més reduïda i específica, hi ha un estil unitari. El mateix succeeix amb l'arquitectura indiana de la cornisa cantàbrica, que, segons Aramburu-Zabala, s'adapta al desenvolupament artístic general de l'època i del lloc on es construeix.[12]

Generalitat de Catalunya: Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, 2010, pàg. 10.
11. Contalles com la de la repatriació *post mortem* del criolla Roque-Jacinto Llopart o la de la germana momificada del negrer Pedro Blanco Fernández de Trava. Els indians que han donat més joc per a llegendes estrafolàries han estat Josep Xifré (de qui prové la dita «Ser més ric que en Xifré!»), Tomàs Ribalta i el marquès de Comillas.
12. Aramburu-Zabala, *Arquitectura de los...*, pàg. 14-67.

Placa de la Cocteleria Boadas.
(Foto: Tate Cabré)

LA RUTA DE CIUTAT VELLA

La cocteleria Boadas
El barman Miguel Boadas Parera (1895-1972), crioll nascut a l'Havana de pares de Lloret de Mar, havia estat *cantinero* dels millors locals de la capital caribenya i el primer barman del cèlebre Floridita, «bressol del daiquiri», on va compartir honors amb el famós lloretenc Constantí Ribalaigua, «Don Constante». En tornar a Catalunya el 1922 va obrir la Cocteleria Boadas (carrer de Tallers, 1), la meca dels *connoisseurs* del món del còctel, on va imposar la moda del «daiquiri» i del «Jai-alai». Els interiors s'han conservat intactes, decorats amb estampes de la nit havanera dels anys vint del segle XX.

El Palau Moja
Banquer, armador i influent home de negocis nascut a Cantàbria i enriquit a Cuba, l'any 1856 Antonio López López (1817-1883) es va instal·lar a Barcelona, on es conserva un nombrós patrimoni indià relacionat amb la seva figura. Com a habitatge propi va adquirir i reformar l'antic Palau Moja (la Rambla, 118), que va redecorar amb tot d'al·legories a la vida marinera i colonial que s'han conservat fins avui, com ara les al·legories als vents en els frescos del vestíbul d'entrada o les vitrines amb les maquetes dels vaixells de la seva flota. Va ser nomenat marquès de Comillas per Alfons XII el 1878 i Gran d'Espanya el 1881.

La Compañía General de Tabacos de Filipinas
Un dels negocis més fructífers d'Antonio López va ser la Compañía General de Tabacos de Filipinas, la primera multinacional espanyola, fundada l'any 1881. L'edifici, iniciat el 1880 a la Rambla, 109, amb façana als carrers

Banc de Barcelona.
(Foto: Tate Cabré)

de Pintor Fortuny i Xuclà, és obra de Josep Oriol Mestres, amb una remodelació el 1929 de Josep Maria Sagnier Vidal i Josep Maria Rivas. Avui l'ocupa l'Hotel 1898, establiment que ha volgut mantenir l'ambient indià i ofereix *suites* i salons «colonials». A la façana de la Rambla, de pedra de Montjuïc, hi ha escultures al·legòriques que representen el comerç ultramarí amb el déu Hermes i la Fortuna.

El Palau March

D'ençà que l'indià de la Barceloneta enriquit a Cuba Tomàs Ribalta i Serra va adquirir el setcentista Palau March de Reus (rambla de Santa Mònica, 8), les seves inicials llueixen al blasó d'entrada, al costat d'al·legories a l'explotació del sucre i el comerç intercontinental, base de la seva fortuna. Tomàs Ribalta va ser alcalde (1860) i benefactor de Sagua la Grande, on va fer construir l'hospital i va deixar part del seu llegat testamentari malgrat que morí a Barcelona el 1887. Avui, el Palau March és la seu del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Porxos d'en Xifré.
(Foto: Tate Cabré)

La casa de Joan Güell i el Palau Güell

A la cantonada del carrer Nou de la Rambla amb la Rambla hi tenia una de les seves residències l'indià de Torredembarra Joan Güell i Ferrer (1800-1872), en un edifici comunicat per una galeria de vidre amb l'espectacular Palau Güell que Gaudí va construir l'any 1888 per al seu fill Eusebi Güell i Bacigalupi, gendre del també indià Antonio López. Güell i López van ser els indians més influents de la Barcelona del segle XIX. El casament dels seus fills, residents al Palau Güell, suposà el hòlding de capital indià més gran de Barcelona.

El Banc de Barcelona

Al número 2 de la Rambla, encarada a mar i amb una placeta al davant, hi ha l'antiga foneria de canons, convertida en el Banc de Barcelona a partir del 1858 amb la reforma de Josep Oriol i Mestres. Conserva a la façana les al·legories a la indústria i el comerç obra dels germans Vallmitjana. El banc va ser concebut pel capitalista Manuel Girona, casat amb la criolla de Maracaibo (Veneçuela) Carolina Vidal i Ramon —germana dels cèlebres indians Manuel i Alejo Vidal Quadras i Ramon—, i fundat el 1844 per un grup d'accionistes entre els quals destacava el crioll de Xile Josep Maria Serra Muñoz, que en va ser director durant 38 anys fins a la seva mort.

El moll Bosch i Alsina

Del portal de la Pau arrenca l'antic moll de la Fusta, batejat com a moll Ròmul Bosch i Alsina des de la reforma de l'arquitecte Manuel de Solà Morales (1983-1987) en honor a aquest indià de Calella (1852-1923), enriquit a Cuba, que va ser president del port de Barcelona.

Els Porxos d'en Xifré i la Casa Vidal Quadras

L'indià arenyenc Josep Xifré i Casas (1777-1856) va ser considerat l'home més ric d'Espanya al segle XIX i va començar la seva fortuna a Cuba amb el monopoli de teneduria de la pell a tota l'illa. El 1837 va aixecar al passeig d'Isabel II, 8-16, l'edifici més modern de Barcelona, amb molta iconografia ultramarina a la façana i ginys avantguardistes mai vistos com ara els dipòsits d'aigua al sostre. La seva intensa i excèntrica biografia sempre ha generat moltes especulacions, com també la seva suposada filiació a la francmaçoneria, i expressions com «Més ric que en Xifré!». L'edifici adjacent i bessó als Porxos d'en Xifré és la Casa Vidal Quadras.

Banco Hispano Colonial.
(Foto: Tate Cabré)

El pla de Palau, el monument a Antonio López i la Compañía Trasatlántica

El pla de Palau era al segle XIX la plaça més important de Barcelona, ja que constituïa l'entrada de totes les mercaderies i persones que arribaven d'ultramar. Avui està dedicada a l'indià Antonio López López, primer marquès de Comillas. El monument a López és una rèplica del 1944 feta per Frederic Marès de l'original del 1884, de Venanci Vallmitjana. López va ser un personatge molt controvertit a la seva època i arrossega una llegenda negra abonada per un libel que li va escriure en contra el seu cunyat, Francisco Bru, on l'acusava d'haver-se emportat part de l'herència familiar dels Bru, també indians.[13] Alguns sectors l'anomenaven «el Negro Domingo» pel seu suposat passat negrer i el monument va ser destruït durant la Guerra Civil Espanyola. Antonio López va iniciar el seu imperi l'any 1857 amb la Compañía Trasatlántica (via Laietana amb passeig de Colom), que va fundar amb els indians cubans Satrústegui i Eizaguirre.

13. Francisco BRU, *La verdadera vida de Antonio López López por su cuñado Francisco Brú*, Barcelona, Tipografía de Leodegario Obradors, 1885.

La via Laietana i el Banco Hispano Colonial

López també va fundar dos bancs, el Crédito Mercantil (1863) i el Banco Hispano Colonial (1876), la seu del qual (via Laietana, 3) l'ocupa avui l'Hotel Colonial. L'edifici és obra d'Enric Sagnier i Villavecchia, data del 1913 i va ser el primer de la via Laietana, un carrer les obres d'obertura del qual van ser finançades pel mateix Banco Hispano Colonial.

Les escoles i el monument de Pere Vila i Codina

Nascut al petit poble de les Oluges (la Segarra), Pere Vila i Codina (1860-1916) va haver de fer de pagès des de petit i va marxar analfabet a fer les Amèriques a Santa Fe (Argentina), on es va poder instruir, va reeixir en el comerç i va morir. Marcat per la seva falta d'escolarització, va fer una important deixa a l'Ajuntament de Barcelona amb la qual es van bastir el Grup Escolar Pere Vila (passeig de Lluís Companys), el 1931, i un monument a càrrec de l'escultor Josep Dunyac el 1932.

La Maquinista Terrestre y Marítima de la Barceloneta

D'aquesta important empresa metal·lúrgica de la Barceloneta, fundada el 1855 i impulsada en el moment de la Febre d'Or, només en queda

Detall de l'escala de l'habitatge de Ramon Casas.
(Foto: Tate Cabré)

Detall de la reixa d'entrada a l'habitatge de Ramon Casas.
(Foto: Tate Cabré)

avui la gran portalada d'entrada al passeig de Salvat Papasseït i alguns elements d'arquitectura industrial que han subsistit disseminats pel barri. Entre els seus promotors principals hi havia al crioll xilè Josep M. Serra Muñoz. Molt a prop, al davant de l'antic portal del Mar, s'hi trobava l'estació del tren Barcelona-Mataró, el primer de la Península, impulsat per l'indià mataroní Miquel Biada i Bunyol.

LA RUTA DE L'EIXAMPLE

Campanar i ascensor de la Sagrada Família
Gaudí va començar a treballar a la Sagrada Família (Mallorca, 401) el 1883 amb la intenció de construir un temple de dimensions mitjanes. No obstant això, la tradició oral afirma que, cap a finals de segle, la Junta va rebre un substanciós donatiu anònim, se suposa que d'una dama propietària d'una gran fortuna indiana anomenada Isabel,[14] que portà l'arquitecte a replantejar-se el projecte i optar pel temple monumental i innovador que coneixem avui. Ja entrat el segle XX, quan la façana del Naixement està enllestida i es construeix la de la Passió, les importants donacions d'un català de Mèxic, l'editor Francesc Sayrols, fan possible acabar una torre sencera. Anys més tard, el 1965, el seu fill Jordi finança el primer ascensor del temple, a la façana del Naixement.[15]

El passeig de Gràcia

La Pedrera
L'edifici de La Pedrera (passeig de Gràcia, 92) va ser un encàrrec que Roser Segimon, vídua en primeres núpcies de l'indià de l'Aleixar (Baix Camp) enriquit a Guatemala Josep Guardiola i Grau (1831-1901), va finançar amb l'herència rebuda d'aquest. Amb aquesta herència també va costejar la construcció de la plaça de braus de Les Arenes i va exercir el mecenatge fora de Barcelona. Roser Segimon vivia al pis principal de l'immoble, on dos guacamais portats d'Amèrica repetien des del balcó principal les frases que els proferien els transeünts.

Casa Ramon Casas
La Casa Ramon Casas (passeig de Gràcia, 96), el pis principal i la terrassa de la qual es poden visitar entrant per la botiga Vinçon, rep el nom

14. La referència a la «indiana» anònima donant s'ha mantingut sempre per via oral sense que a l'arxiu del temple existeixi cap documentació que ho ratifiqui.
15. «Visita del Sr. Jordi Sayrols», *Temple* (juliol-agost 1958), pàg. 10; i «Francisco Sayrols ha muerto», *Temple* (juliol-agost 1980), pàg. 13.

Detalls de la Casa Botet.
(Foto: Tate Cabré)

del pintor modernista que, tot i ser una celebritat del món de l'art, sempre va viure de les rendes de la fortuna indiana familiar: Ramon Casas i Gatell va ser un indià de Torredembarra (el Tarragonès) que va fer la seva fortuna a Matanzas (Cuba) i la va invertir en la indústria tèxtil fora de Barcelona.

Casa Manuel Malagrida
L'indià olotí Manuel Malagrida i Fontanet (1864-1946) va aconseguir la seva fortuna a l'Argentina amb la marca de cigarretes París, molt coneguda arran dels cartells publicitaris que va fer Ramon Casas. A Barcelona, l'empresari va encarregar a l'arquitecte Joaquim Codina i Matalí una mansió (passeig de Gràcia, 27), les obres de la qual van durar del 1905 al 1908. La façana llueix medallons amb les efígies de Colom i el general Mitre, una àliga pirinenca i un còndor andí com a símbol d'Europa i Amèrica obra de l'escultor Pere Ricart.

Casa Elizalde
La Casa Elizalde (València, 302) se situa a la dreta de l'Eixample, on van construir els seus edificis els indians més adinerats. Els Elizalde, indians de Cuba d'origen navarrès amb residència a París i Barcelona, són coneguts principalment com a fabricants d'automòbils des que Arturo Elizalde Rouvier (1871-1925) va fundar la seva fàbrica el 1908. L'habitatge i una part de l'interior de l'illa de l'Eixample les ocupa avui el concorregut centre cívic del districte.

Casa Josep Pons
L'indià de Guissona (la Segarra) Josep Pons i Mas (1846-1921) va arribar a l'Havana cap al 1860 i va obrir amb els seus germans Ignasi i Jaume l'empresa Pons Hermanos, una comercial de material ceràmic importat de Catalunya per a la construcció. A la seva tornada a Barcelona va invertir en edificis modernistes de pisos de lloguer a l'Eixample, entre ells el seu (Mallorca, 304), construït el 1913 i obra de l'arquitecte Josep Maria Barenys i Gambús.

Casa Ramon Botet (Colmado Quílez)
L'edifici conegut popularment com el Colmado Quílez (Aragó, 241) és una iniciativa immobiliària formada per tres cases —una per a cada fill i unides per la façana— de l'indià de Palamós (on té un carrer dedicat) Ramon Botet i Fonollà (1828-1900), doctor en farmàcia i farmacèutic de l'exèrcit espanyol, enriquit a Cuba i les Filipines amb fàbriques de cosmètica.

Monument a Joan Güell i Ferrer
Baixem fins a Gran Via amb rambla de Catalunya per veure el monument que Barcelona va erigir, el 1888, a l'indià Joan Güell i Ferrer (1800-1872), de Torredembarra. El conjunt, molt més monumental fins abans de la seva destrucció el 1936, ocupava el mig de la Gran Via i va ser reconstruït el 1941 sobre l'illa central, a la banda de Besòs. Rossend Nobas va ser l'autor del bust, Joan Martorell del projecte i fins a quatre escultors van treballar en els

relleus. La reconstrucció és obra de Frederic Marès. Joan Güell també té un carrer dedicat al barri de les Corts.

Font de l'antic Palau Marianao
Avancem cap al passeig de Gràcia fins a l'actual Banco Vitalicio (Gran Via, 632), abans Palau Marianao. Als baixos, entrant per qualsevol dels accessos a les Galeries Comtal, encara es pot observar una font de marbre. L'antic palau va ser impulsat per Salvador Samà i Torrents (1861-1933), tercer marquès de Marianao, nét i hereu del primer Samà indià i que va viure sempre de les rendes que li arribaven dels negocis a Cuba.

Palau Serra-Chopitea
A la banda de mar de la Gran Via, entre el passeig de Gràcia i el carrer de Pau Claris, s'alça la imponent casa palau Serra-Chopitea, que el matrimoni crioll de Xile format per Josep M. Serra Muñoz (1810-1882) i Dorotea de Chopitea (1816-1891) va encarregar a l'arquitecte Jeroni Granell i va estrenar l'any 1873. L'edifici és avui l'Hotel Granvia i conserva, transformades en *suites*, la capella i la cambra mortuòria de «Doña Dorotea», declarada «venerable» pel papa Joan Pau II el 1983. L'empresa ha volgut conservar el luxe d'un palau barceloní molt opulent a l'escalinata d'entrada, amb balconada balustrada i arcs sobre el vestíbul, i al pati interior de l'illa de cases.

Plaça de Catalunya

Casa Ròmul Bosch i Alsina
Al número 8 de la plaça de Catalunya s'alça la casa neogòtica de Ròmul Bosch i Alsina (1852-1923), metge, industrial i indià a Santo Domingo i Cuba. La llista d'activitats empresarials i ciutadanes que va dur a terme sembla inacabable, entre elles les d'alcalde, president del port de Barcelona i impulsor de la urbanització i del parc del Tibidabo amb el doctor Andreu. Aquest edifici, del 1892, és obra dels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda i Amigó.

Balcó de l'antic Palau Sicart
Travessant la plaça en diagonal, a l'actual El Corte Inglés (Fontanella, 3), s'emplaçava el palau comtal d'Isidre de Sicart i de Torrents (?-1929), fill i gendre d'indians de Cuba i nebot de la marquesa de Vilanova i la Geltrú i del segon marquès de Marianao. Una finestra del palau, obra d'Antoni M. Gallisà i Soqué, va ser reconstruïda i muntada pedra a pedra i encara sobreviu en contrast amb la modernitat de l'edifici actual a la façana del carrer de Fontanella.

Antics magatzems El Siglo
Des de la plaça de Catalunya s'aprecia l'espectacular esfera de vidre dels Grandes Almacenes El Siglo (Pelai, 54, avui magatzems C&A), fundats per l'indià Eduardo Conde, que havia fet la seva fortuna a Cuba, on va arribar el 1838. L'edifici *art déco* és obra de l'arquitecte Mas i Morell. Quan va arribar a Barcelona el 1869, Eduardo Conde va crear la Compañía Conde, Puerto y Cía., propietària dels magatzems El Siglo, i va llogar el primer local a l'indià José P. Taltavull. Abans de situar-se al carrer de Pelai, Conde havia tingut un altre edifici dels magatzems que va ser devorat per un incendi l'any 1932. Es trobava a la rambla dels Estudis, 5-7, i va ser la primera gran superfície comercial de Barcelona.

LA RUTA DE SANTS-MONTJUÏC

La casa de Macari Golferichs
Va estar a punt de sucumbir sota les màquines excavadores, però es va salvar gràcies a la reacció del barri i avui dia funciona com un centre cívic que és l'emblema del moviment barceloní contra l'especulació dels anys setanta. La casa de l'indià Macari Golferichs (Gran Via, 491), que va crear una empresa de fustes exòtiques a Cuba, és obra de l'arquitecte Joan Rubió i Bellver de l'any 1901. És de l'estil modernista naturalista clàssic dels deixebles de Gaudí i té un jardí amb palmeres.

La casa de Dorotea de Chopitea
És una mola imposant de pisos a tocar de la plaça d'Espanya i va ser concebuda com una gran inversió immobiliària, que havia de produir grans rendes i que Josep M. Serra Muñoz va posar des del primer moment a nom de la seva esposa Dorotea.[16] Ocupa quasi una illa sencera de cases i 12 números de la Gran Via (Gran Via, 272-282). Té sis escales de veïns, 11 locals de lloguer als baixos, 32 balcons a la planta principal i vuit pisos d'alçària. El carrer lateral de la banda de la plaça d'Espanya ha estat batejat com a carrer de Santa Dorotea en honor a la propietària.

La parròquia de Sant Àngel Custodi d'Hostafrancs
Potser per la proximitat amb casa seva, Dorotea de Chopitea va ser la principal mecenes de la reforma de la parròquia de Sant Àngel Custodi d'Hostafrancs el 1897.

16. Ramon Alberdi, *Dorotea de Chopitea i de Villota (1816-1891). Construir una Barcelona per a tothom*, Barcelona, Fundació Edebé, 2009, pàg. 101, 143 i 319.

Panteó d'Augusto Urrutia.
(Foto: Tate Cabré)

Altres indians que van participar en aquesta iniciativa van ser el marquès de Comillas i la segona generació dels germans Pons i Mas de Guissona, els cosins Ignasi Pons i Gomis (regidor de l'Ajuntament de Barcelona) i Lluís Pons i Planell, que havien portat un negoci de material ceràmic a l'Havana i el seguien dirigint des de Barcelona. Ignasi Pons i Gomis va continuar com a soci benefactor del casal català de l'Havana, la Sociedad de Beneficencia de Naturales de Cataluña, fins que va morir el 1944.

El cementiri de Montjuïc

La primera persona que es va fer enterrar al cementiri de Montjuïc l'any 1883 va ser l'indià de Mataró Josep Fontrodona i Vila, exalcalde de Matanzas (Cuba). Molts indians hi tenen panteons neogòtics que simulen temples grecoromans, com el dels Urrutia, o petites esglésies com ara la dels Goytisolo, els Elizalde, etcètera. El cas més espectacular, per les seves dimensions i per les escultures que conté, és el de Josep Gener, indià de l'Arboç del Penedès i tabaquer a Cuba que, curiosament, també té un panteó gegant a la Necrópolis de Cristóbal Colón de l'Havana.

LA RUTA DE LES CORTS

El drac de la finca Güell

Tocant a Can Raspall, Eusebi Güell va adquirir la gran finca que avui acull el Palau de Pedralbes, l'accés a la qual, per l'avinguda de Pedralbes, va encarregar a Antoni Gaudí (avinguda de Pedralbes, 7). El 1917, Güell era el primer contribuent de Sarrià. Amb el drac de ferro, basat en el poema èpic *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer, Gaudí homenatjava l'indià Antonio López, marquès de Comillas, sogre de Güell: «Muntat de tos navilis en l'ala beneïda/ busquí de les Hespèrides lo taronger en flor [...]».

LA RUTA DE SARRIÀ-SANT GERVASI

Les torres d'estiueig

Can Serra i adjacents

Al passeig de la Reina Elisenda, 18, l'actual col·legi Padre Damián Sagrados Corazones conserva encara intactes la torre i els jardins de quan era Can Serra, propietat de l'indià de Palafrugell Marià Serra i Soler, sogre de la criolla Dorotea de Chopitea i fundador del Banc de Barcelona amb Manuel Girona.[17] Aques-

17. Manuel Girona i Agrafel tenia per esposa la indiana Ca-

ta família i els seus descendents van anar urbanitzant les finques rústiques adjacents. Al davant, al número 17, l'actual clínica Creu Blanca era Villa Isidora, propietat de Dolores Serra de Chopitea, néta de l'indià i filla gran de Dorotea, i del seu marit Isidre Pons i Roura. A l'altra banda de Pedralbes de Can Serra, Alexandre Pons i Roura, germà d'Isidre, va construir la seva torre neogòtica al número 18, on actualment trobem l'escola Frederic Mistral.

Can Negra
És una de les últimes torres senyorials del passeig de la Bonanova, situada al número 54. La família indiana dels Negra descendia de Francesc Negre, natural d'Hostalric, que tenia un negoci de diligències. Amb l'arribada del ferrocarril se'l va vendre per anar-se'n a Cuba amb tota la família. Entre les moltes iniciatives dels Negra a l'Havana (al registre els van modificar la grafia del cognom) destaca la fundació de la companyia cervesera La Tropical, que disposa d'uns grans jardins de passeig al costat del riu Almendares i d'un estadi de beisbol. Entre les de Catalunya, iniciades a la tornada, destaca la de la marca de pel·lícules fotogràfiques Negra. L'edifici modernista del passeig de la Bonanova (1918) va ser construït per Higini Negra i és obra de l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia.

La Vil·la Cecília
L'indià de Madrid Eduardo Conde va fer fortuna a l'Havana començant com a dependent de comerç i, en tornar, va fundar a Barcelona el 1878 la primera gran superfície de la ciutat, els grans magatzems El Siglo, primer a la Rambla i després al carrer de Pelai. Des de la plaça de Catalunya s'aprecia l'esfera de vidre de l'establiment, situat al número 54 i avui ocupat pels magatzems C&A. A Sarrià, on té dedicat un important carrer, Conde va construir la Villa Cecília en homenatge a la seva dona, envoltada d'un jardí immens al qual s'afegeix avui el parc de la Quinta Amèlia, batejada amb aquest patronímic en honor de l'esposa del propietari de la finca, Ignasi Girona i Agrafel (carrer de Santa Amèlia, 51). Actualment, l'edifici acull el centre cívic i l'arxiu de Sarrià i està situat al carrer d'Eduardo Conde, 42-44.

La Torre Vidal Quadras
Els germans de Sitges Alejo i Manuel Vidal Quadras van tornar de Cuba (després d'haver passat per Veneçuela) a mitjan segle XIX. Van construir dos edificis al passeig d'Isabel II amb la clara intenció d'instal·lar-hi una banca especialitzada en lletres de canvi. El 1899, el fill crioll de Santiago de Cuba Alejo Vidal Quadras i Ramon va adquirir Can Borràs a Sarrià i el 1904 va encarregar a l'arquitecte Miquel Madorell i Rius una torre castell. Posteriorment la va vendre al seu germà i aquest a la família Boada. Avui dia la torre acull l'escola Dolors Monserdà-Santapau. L'Ajuntament va agrair el 1866 a Manuel Vidal Quadras el fet d'haver subministrat aigua a les fonts públiques de la vila i els Vidal Quadras tenen un carrer dedicat a Sarrià des de l'any 1927.

El Turó de Monterols
Aquest desconegut parc urbà de dues hectàrees formava part de la finca Llopart-Gil, situada entre els carrers de Muntaner i de Balmes, que l'Ajuntament va adquirir el 1940. La part que dóna al carrer de Balmes pel carrer de Corint va ser donada a la ciutat per la criolla Carme Llopart i Xiqués, esposa de l'home de negocis Leopoldo Gil i Serra i filla de la criolla Manuela Xiqués i Romagosa, la llegenda familiar[18] de la qual diu que va venir de Cuba amb les seves filles i el cadàver embalsamat del seu marit, el també crioll Roque Jacinto Llopart, per enterrar-lo al monestir de Montserrat, on avui descansa a la capella de Sant Benet. Manuela Xiqués va invertir part de la seva grandíssima fortuna americana en edificis de l'Eixample. El parc té un recorregut circular i està ple de fonts, camins i escales de pedra. Té accés públic pels carrers de Gualbes i Turó de Monterols i pel passatge d'Hercegovina.

La Casa Pérez Samanillo
Ocupada avui pel Real Círculo Ecuestre, la casa de Luis Pérez Samanillo (Diagonal, 502-504) va ser bastida l'any 1910 per aquest crioll, gran hisendat de les Filipines, on encara es conserven alguns topònims relacionats amb les propietats de la seva família. Prohom de bon caràcter i molt popular a Barcelona, Pérez Samanillo va morir assassinat durant la Guerra Civil Espanyola per un grup d'incontrolats. L'autor de l'edifici, d'un modernisme franco-belga esteticista, va ser Joan Josep Hervás Arizmendi, que havia estat arquitecte municipal de Manila.

rolina Vidal i Ramon, germana dels indians Alejo i Manuel Vidal Quadras i Ramon, que es van unir els cognoms Vidal i Quadras a partir de l'any 1898. Ella sempre va utilitzar només el primer cognom del seu pare. Aquesta família va tornar de Cuba en un procés que va acabar l'any 1850.

18. Mai no ha pogut ser provada documentalment.

Edificis religiosos

El llegat de Dorotea de Chopitea al passeig de Sant Joan Bosco

De totes les institucions religioses d'aquest passeig —on també hi ha els jardins que duen el seu nom— en va ser màxima benefactora Dorotea de Chopitea i de Villota,[19] que va dedicar gran part de la seva fortuna a obres socials a Catalunya i Xile. Era col·laboradora de sant Joan Bosco, fundador de les congregacions dels salesians i de les Filles de Maria Auxiliadora. L'any 1888 va fundar l'actual Escola Universitària Salesiana de Sarrià (EUSS), als números 42 i 74, com a escola professional per formar en les naixents necessitats tecnològiques els fills dels obrers amb risc d'exclusió social. Al número 24 del mateix passeig va crear l'escola de Santa Dorotea i, al número 70, la parròquia i el santuari de Maria Auxiliadora, obra d'Enric Sagnier i Villavecchia (1891), on reposen les seves restes mortals. Entre Sarrià i les Corts va fundar el col·legi del Sagrat Cor, el col·legi Sant Ignasi, l'escola gratuïta de les Corts (desapareguda) i l'ermita del Sagrat Cor del Tibidabo. Pel que fa al temple expiatori del Sagrat Cor del Tibidabo, obra dels arquitectes Sagnier pare i fill (1902-1961), va ser cofinançat per un grup de persones entre les quals hi havia els indians Negra.[20]

El col·legi del Sagrat Cor

A la banda de Sarrià de Can Serra hi ha el collegi Sagrat Cor, fundat per la filla de l'indià de Calella de Palafrugell Marià Serra i Soler, la religiosa Teresa Serra i Muñoz. Aquesta criolla xilena es va fer novícia el 1833 al Sagrat Cor de Perpinyà, on la seva família s'havia refugiat de les guerres carlines. Amb la seva dot va adquirir el solar de Sarrià on es va fundar l'escola del Sagrat Cor el 1846 i va continuar la seva tasca a Llatinoamèrica.

Escolapis de Sarrià

La gran torre del rellotge de l'Escola Pia de Sarrià (Eduard Mercader, 1894), situada al carrer de la Immaculada, 25-35, va ser finançada per la gran casa escolàpia de Guanabacoa, a prop de l'Havana. Mentre que la casa catalana demanava dues torres, una a cada costat de l'edifici, la casa cubana només en va finançar una, que es va situar al mig. El flux d'escolapis entre els col·legis catalans i els cubans era tan intens que els d'aquí respiren un aire colonial i els d'allà eren coneguts com «los padres catalanes». A l'Escola Pia de Sarrià s'hi han filmat pel·lícules d'ambient cubà, atesa la seva atmosfera caribenya.[21]

Cementiri de Sant Gervasi

Abans d'abandonar la ruta de Sarrià-Sant Gervasi podem esmentar que, al cementiri de Sant Gervasi, hi ha la tomba del cèlebre negrer Pedro Blanco Fernández de Trava, molt present en la literatura hispanocubana arran de la biografia novel·lada que en va escriure l'autor gallec Lino Novas.[22] La llegenda negra diu que vivia en una torre de Sant Gervasi amb el cadàver embalsamat de la seva germana.

LA RUTA D'HORTA-GUINARDÓ

El Palau de les Heures

Per l'accés a les Llars Mundet, des de la Ronda de Dalt, s'entra al recinte del magnífic Palau de les Heures, on encara es respira el luxe que hi va infondre l'indià Josep Gallart i Forgas, originari de la Bisbal d'Empordà i que havia fet fortuna a Puerto Rico. Gallart va adquirir la finca de Can Duran el 1893 com a residència d'estiu i va encarregar l'edifici i els jardins a August Font i Carreras, que ja li havia fet la casa a la rambla de Catalunya. Durant la Guerra Civil Espanyola, Les Heures va ser expropiada i habitada pel president Companys. L'any 1958 la Diputació de Barcelona va adquirir una part de la finca, que va annexionar a les Llars Mundet. El 1998 l'Ajuntament va signar

19. La filantròpica criolla d'origen basc nascuda el 1816 a Santiago de Xile i morta a Barcelona el 1891, Dorotea de Chopitea i de Villota, va fundar a diferents barris de Barcelona quinze escoles, quatre esglésies (va cofinançar la del Sagrat Cor del Tibidabo), quatre hospitals i set residències d'orfes i ancians. Fora de Barcelona va continuar la seva obra de mecenatge religiós a Calella de Palafrugell i a Palafrugell, d'on era oriünd el seu sogre, l'indià Marià Serra.

20. Val a dir que, a banda dels edificis religiosos de «Doña Dorotea», també queden a Barcelona, encara que fora de Sarrià, les seves cases palau de la Gran Via, 272-282, a prop de la plaça d'Espanya, i al número 642, entre el passeig de Gràcia i el carrer de Pau Claris. La segona, obra de Jeroni Granell, es pot visitar ja que avui l'ocupa l'Hotel Granvia.

21. Agustí Fancelli, «Cuba en Catalunya», *El País* (1-2-2008), pàg. 26: «Un domingo por la mañana los Escolapios de Sarrià se convirtieron en escenario del rodaje de una película. Había coches de los años veinte, caballeros con traje de lino blanco y panamá y damas con generosos escotes y diademas con plumas, tipo charlestón [...]. Alguien comentó que habían intentado rodar aquella misma escena en La Habana, pero que no habían obtenido el permiso, por lo que habían recurrido al colegio de la calle de las Escoles Pies, convertido a la sazón en un hotel de lujo habanero».

22. Lino Novás Calvo, *Pedro Blanco, el negrero*, Madrid, Espasa Calpe, 1933.

un acord amb la Diputació per a la cessió dels jardins a la ciutat. Actualment, la Universitat de Barcelona hi imparteix cursos de formació continuada.

Can Inglada o els jardins de Martí-Codolar
A l'altra banda de la Ronda de Dalt, a l'avinguda del Cardenal Vidal i Barraquer, 15, s'hi troba l'antiga finca de Can Inglada, actualment Residència Salesiana Martí-Codolar. Va ser propietat de l'indià Isidre Inglada i Marquès,[23] fill de Vilanova i la Geltrú, que va aconseguir la seva fortuna a Cuba. Inglada va adquirir la finca el 1824 del comerciant amb ultramar i noble Josep Joaquim Milà de la Roca i Astigarraga. En morir Inglada sense fills l'any 1852, la finca va passar a les mans del seu nebot per part de la seva dona, Joaquim Martí i Codolar, casat amb Mariàngela Gelabert. En morir aquest l'any 1856 en van ser els hereus els seus fills Joaquima, de 19 anys, i Lluís, de 13, intern a l'escola Coll de Valldemia de Mataró.[24] Lluís Martí-Codolar i Gelabert, que es va unir els cognoms a partir del 1866, va ser un personatge insòlit que sovint és pres per indià, ja que es movia en l'òrbita indiana.

Les Llars Mundet
L'any 1954, el català d'Amèrica i filantrop originari de Sant Antoni de Calonge, Artur Mundet i Carbó, que havia fet fortuna a Mèxic amb la patent dels taps de xapa per a begudes carbòniques, va llegar a la Diputació de Barcelona 40 milions de pessetes amb la condició que la institució hi posés la mateixa quantitat per construir un complex arquitectònic destinat a cobrir l'obra social de l'antiga Casa de Caritat del Raval. El projecte es va encarregar a l'arquitecte Manuel Baldrich i es va inaugurar el 1957. Hi van arribar a viure 1.000 nens i nenes interns.

23. Isidre Inglada i Marquès, fill de Josep Inglada Vidal i Rosalia Marquès, va atorgar testament a l'Havana el 1822. Quan va morir, el 1852, encara conservava capitals en una empresa a l'Havana, com també la propietat de quatre cases. Al llibre de Raimon Soler, *Emigrar per negociar. L'emigració a Amèrica des de la comarca del Garraf: el cas de Gregori Soler 1791-1853*, Vilafranca del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs, El Cep i la Nansa Edicions, 2003, consta que Isidre Inglada va demanar permís quatre vegades per anar a Amèrica els anys 1782, 1785, 1788 i 1801.
24. Fundada el 1855 pels indians Hermenegild Coll de Valldemia, Pelegrí Ferrer i Ramon Cuspinera, hi estudiaven interns els delfins criolls de les millors famílies de les colònies. Per fundar el col·legi, considerat el millor internat de tot l'Estat, Coll va visitar escoles als Estats Units, Anglaterra, França, Bèlgica, Holanda i Alemanya.

LA RUTA DE SANT ANDREU

El barri dels Indians
El barri dels Indians es troba al districte de Sant Andreu i el seu nucli històric queda delimitat pels carrers de Manigua, Felip II, Cienfuegos, Olesa, Concepció Arenal i passeig de Maragall. La tradició oral assegura que l'any 1903 l'indià de Cuba nascut a Reus «Panxo» Subirats (1843-1913), agent de canvi i borsa, va comprar els terrenys de l'actual barri amb dos potentats socis: Dídac Frau Mayans, també corredor de borsa, i Josep Trius, empresari teatral i regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Els tres van urbanitzar un entramat de carrers i els van batejar amb topònims de la perla del Carib: els carrers de Matanzas, Pinar del Río, l'Havana (avui Jordi de Sant Jordi), Puerto Príncipe, Cuba (avui Francesc Tàrrega), Manigua i Cienfuegos. Els seus socis van fer-se construir Can Frau i Can Trius, i la seva vídua, Carme Escoté, va construir la «Villa Carmen». Totes tres han desaparegut, però al seu voltant es va articular el barri naixent, que avui té 8.000 habitants. Els veïns van aconseguir l'any 2006 que l'Ajuntament bategés oficialment el barri com a Congrés-Indians. L'emblema del barri és la Villa Jazmines, una torre d'aire indià amb jardí situada al carrer de Francesc Tàrrega, 22, obra de l'arquitecte Ferran Tarragó (1920). El seu propietari era José Racionero Torres. També és coneguda com a «Torre Rosa» pel bar musical que allotja des del 1987, i abans havia estat l'escola Ferton.[25]

Placa de la plaça dels Indians.
(Foto: Tate Cabré)

25. Text extret d'entrevistes personals i de Josep Maria Huertas Claveria, Jaume Fabre, *Els barris de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona - Enciclopèdia Catalana, 1997-2000, IV, pàg. 125.

LA RUTA DE SANT MARTÍ

El cementiri del Poblenou o de l'Est
Baixem fins al cementiri de l'Est, al Poblenou (avinguda d'Icària, s/n), on descansaven els indians Joan Güell i Antonio López abans de ser traslladats al monestir de Pedralbes i a Comillas, respectivament. A la confluència de les quatre illes del Departament I hi ha el monument a la febre groga del 1821, que va causar 3.000 víctimes, l'origen de la qual es va atribuir a un comboi de vaixells provinents de l'Havana. Encara al Departament I, al nínxol 2.951, es recorda l'indià Juan Ardèvol: «Trabajó siempre por la libertad y la ilustración de la patria, restituido a ella después de larga emigración...». Passem al fastuós Departament II, on hi ha el panteó neoclàssic de l'indià sitgetà Pau Amell i Torrents (nínxol 241). Entre els molts hipogeus d'interès destaquem el panteó del sitgetà Joan Vias i Paloma, enriquit a Puerto Rico (nínxol 9), pròdig en iconografia del comerç i la navegació.

La rambla del Poblenou
Seguim pel carrer del Taulat fins a la rambla del Poblenou, que enfilem cap amunt fins al Col·legi Asunción de Nuestra Señora (rambla del Poblenou, 94-96), que prenem com a exemple de les quinze escoles, quatre esglésies, quatre hospitals i set residències que va fundar a Barcelona la filantròpica criolla xilena Dorotea de Chopitea, de qui hem visitat les seves residències a l'Eixample i a Hostafrancs i les seves despulles a la parròquia de Maria Auxiliadora, a Sarrià.

CONCLUSIONS

El patrimoni indià de Barcelona que ha sobreviscut fins avui dia està ben conservat i és de gran bellesa. De la major part se'n desconeix l'origen indià. Amaga al darrere històries interessantíssimes d'homes i dones de negocis de gran rellevància per a la història econòmica del país. Es troba majoritàriament a les mans d'institucions com ara la Universitat de Barcelona, l'Ajuntament, l'Església, els ordes religiosos i empreses privades, especialment hoteleres. Només una minoria d'edificis continuen a les mans dels descendents de les famílies promotores, algunes de les quals s'han extingit.

Pel que fa al patrimoni indià desaparegut, algunes vegades no n'ha quedat ni rastre, com en el cas de la mansió d'Horta de l'indià arenyenc Josep Xifré i Casas, i altres vegades en queda el patrimoni intangible de la toponímia, com al carrer de Montevideo en honor dels germans Vendrell de Pedralbes.

Aquest article ha estat un primer intent d'inventariar el patrimoni indià supervivent a Barcelona agrupant-lo en forma de rutes molt desiguals entre si. És per aquest motiu que desprèn un cert aire de provisionalitat. Caldrà anar eliminant aquesta sensació de primera aproximació al tema continuant la recerca i incorporant nous edificis per aconseguir finalment un catàleg exhaustiu.

En resum, el llegat patrimonial de la Barcelona indiana és viu, atractiu i valuós. És font d'interès constant i creixent i, com a base del desenvolupament econòmic i social del país, mereix ser estudiat, divulgat i catalogat, tant des del vessant acadèmic com des d'altres nivells més generals com el periodístic o el turístic. El patrimoni indià de Barcelona és un senyal d'identitat que cal potenciar.